

V DOBĚ VOLNA

Ve společných táborech, v nichž byli Češi před válkou často jedinými cizinci, chybělo jakékoliv zařízení pro kulturní náplň volného času. Chyběly české noviny, knihy, sportovní nářadí apod. Do protektorátu začaly docházet poplašné zprávy o šířící se vlně alkoholismu. Komise složené ze zástupců ministerstva sociální a zdravotní správy, úřadu říšského protektora a NOÚZ se přesvědčily na vlastní oči, že velká část Čechů trávila volné chvíle v hospodách při alkoholu a hrách v karty.¹ Příčinu lze spatřovat také ve velkém množství demoralizovaných žvlů, které byly zastoupeny v prvních transportech. Bývalí nezaměstnaní, kteří si vydělali po delší době slušné peníze, je vyhazovali. V cizím prostředí byl nadbytek svůdných příležitostí, alkoholu apod., jimž mnozí neodolali. Jen ve velkých táborech byly poměry lepší. V jejich společenských místnostech se mohlo osazenstvo věnovat některým zálibám, především hudbě a sportu.²

Němečtí zaměstnavatelé měli eminentní zájem, aby se Češi v době volna nepijeli a netropili výtržnosti. Obraceli se na protektorátní úřady s žádostmi, aby zabezpečily pro své občany vhodné využití mimopracovní doby. Také čeští dělníci psali do vlasti o noviny, knihy, hudební nástroje apod.³ V květnu 1940 v Praze projednávalo ministerstvo sociální a zdravotní správy se zástupcem protektorátního vyslanectví v Berlíně dr. Charousem kulturní péči o české dělníky. Šlo zejména o vybavení společenských místností v táborech českými časopisy, gramodeskami, knihami a sportovními potřebami. Češi v Německu očekávali s netrpělivostí a napětím každou zprávu z protektorátu. Poslech rozhlasu byl ztížen tím, že naši lidé měli jen zřídka svůj přijímač. V táborech byly rádiové přijímače vyladěny zpravidla na německé stanice. Ještě více se pociťoval nedostatek českého tisku, novin a časopisů. Protektorátní tisk docházel nepravidelně a pozdě. Tento nedostatek měly vyřešit noviny, určené výlučně pro Čechy na německém území. Ani okupační správa nepodceňovala význam takového časopisu, naopak považovala jeho vydávání za nejvýše nutné.⁴ Na konci roku 1939 vyšlo první číslo týdeníku Český

¹ SÚA, MSP, k. 4059. Praha, 17. 6. 1939. Zprávy z inspekční cesty do Berlína a okolí v červnu 1939.

² Český dělník, r. 2, č. 25, 21. 6. 1940. Návštěva protektorátní delegace u českých dělníků v Linci.

³ SÚA, MSP, k. 4061. Pozn. 6. 5. 1940. Porada protektorátních orgánů s vedením podniku ve Watenstedtu, kde pracovalo asi 10.000 Čechů.

⁴ V. Stočes, tajemník NOÚZ, ve výpovědi při soudním přelíčení s K. H. Frankem tvrdil, že už v létě 1939 docházely z říše stížnosti o nedostatečnou péči o české dělníky a o nebez-

dělník. Vydávala ho NOÚZ pro české dělníky v Německu. Jeho význam mělo zvýšit Háchovcovo svolání v prvním čísle.⁵ Časopis byl levný a Češi si ho mohli objednávat u každého poštovního úřadu.⁶ Kolektivy českých dělníků ho přivítaly s nadějí, že bude otiskovat zajímavosti z domova i z ciziny. Ale už první čísla přinesla spíše zklamání. Každé obsahovalo úvodník z pera prominentních protektorátních politiků a novinářů a kromě toho řadu aktivistických článků, apelujících na české dělníky, aby pracovali v továrnách pro vítězství Německa.⁷ Zprávy z domova se omezovaly na podružné a drobné útržky. Rubrika o životě Čechů v Německu nemusela být bezvýznamná. Ovšem zprávy byly upraveny na stereotypní a nečitovou šed, s výjimkou sportovní rubriky, informující o hlavních sportovních událostech doma i o sportovním dění mezi Čechy na německém území. Redakci řídil úřad říšského protektora a financovalo ministerstvo sociální a zdravotní správy.⁸ Český dělník se nestal časopisem, na který čtenáři čekali. Počet abonentů byl nízký.⁹ Mnozí si jej kupovali pouze proto, že byl jediným dostupným českým časopisem.¹⁰ Od března 1943 vycházel Český dělník v nové úpravě a s podstatně rozšířeným obsahem. Zároveň jednou za měsíc vycházela ilustrovaná příloha Lidé práce.¹¹ Podle sdělení vedoucího redaktora L. Nováka zajistila zlepšení a rozšíření časopisu pomoc K. H. Franka. Podstatně se obohatila rubrika ze života českých dělníků, „To jste psali Vy“.¹² Vydavatelem reorganizovaného Českého dělníka bylo nakladatelství Lidé práce, ale za obsah byl zodpovědný pověřenec pro péči o tábory u úřadu státního ministra K. H. Franka.¹³ Protože časopis měl plnit zejména úkoly propagandistické, musela být zvýšena jeho publicita. Podařilo se to až v roce 1943, když německá pracovní fronta nařídila všem podnikům, aby povinně odebíraly vždy jeden exemplář na deset zaměstnaných Čechů.¹⁴ Češi měli první z cizinců tiskový orgán v mateřském jazyce. Postupně začaly vycházet noviny i pro ostatní cizí příslušníky.¹⁵

pečně agitaci vlajkařů. Ministerstvo spravedlnosti, Mimořádný lidový soud s K. H. Frankem, LS 1527/46.

⁵ Český dělník, r. 1, č. 1, 1939. „Nezapomínáme. Časopis, který dostáváte do rukou, budíž vám všem důkazem, že u nás doma všichni, celá veřejnost i vedoucí kruhy, nepřestáváme na vás myslit a že sledujeme vaši práci daleko od vašich domovů. Máte možnost mnoho nového vidět a mnohému se naučit. Věřím, že vaše práce bude dobrou ukázkou českého jména. Zkušenosti, kterých nabudete, budete moci použít ku prospěchu českého hospodářství.“

⁶ Tamtéž, r. 2, č. 12. Předplatné činilo 65 Pf za měsíc.

⁷ Tamtéž. Úvodník K. Lažnovského z r. 3, č. 1. Žádal dělníky, aby se brzy naučili německy a porozuměli všemu, co se okolo nich děje.

⁸ Archív ROH, NOÚZ, nezařazený materiál. Presidium ministerstva sociální a zdravotní správy. Praha, 23. 12. 1940. V únoru 1940 dostal vydavatel 230.000 K dotace, v prosinci 1940 znovu tolik.

⁹ SÚA, MPSP, k. 827. Likvidační zpráva o činnosti úřadu pro péči o tábory z léta 1945. V letech 1940–1942 měl Český dělník asi 18.000 odběratelů.

¹⁰ Vzpomínka J. Novotného ze Steyru.

¹¹ Český dělník, r. 4, č. 10, 5. 3. 1943 a č. 15, 9. 4. 1943.

¹² Mnohé dopisy líčí život ve městech, která se již dávno proměnila v trosky, tak, jako by se nic nestalo. Nelze se vyvarovat dojmu, že většinu těchto dopisů psal nějaký redaktor v tichu redakční místnosti.

¹³ SÚA, MPSP-R, k. 827. Praha, 12. 10. 1944.

¹⁴ Tamtéž. Zpráva o činnosti úřadu pro péči o tábory z léta 1945. Odběr se zvýšil na 85.000.

¹⁵ V r. 1940 začal vycházet Slovenský týždeň, Dánové měli Broen, Flámové De Flamsche Post, Holanďané Van Honk, Italové Il Camerata, Chorvátí Domovina Horvatska, Francouzi Le Pont, Valoní L'Effort, Rusové Trud, východní Ukrajinci Ukraine, západní Wisty, Bulhaři Rodina, Španělé Enlace. StA Třeboň, fond Bechyně IX C 1 a–b.

Češi žádali spojení s domovem po rozhlasových vlnách. Protektorátní rozhlasové stanice zařazovaly zpočátku do vysílání jen tu a tam zvláštní relace pro české spoluobčany za hranicemi.¹⁶ Později to byly pravidelné relace s pozdravy a blahopřáními, bohatě doprovázené oblíbenými hudebními melodiemi. Pořady si získaly velkou popularitu. Naši lidé poslouchali známé písně a v podvečer v kruhu svých kamarádů rozteskněni vzpomínkami na domov, na své blízké, se přenášeli v duchu do vlasti a zapomínali na útrapy každodenního života. Dlouhou dobu vysílaly protektorátní stanice hodinovou relaci každé pondělí. Z mnoha vzpomínek Čechů vysvítá, že ji všichni pilně sledovali.¹⁷ Tato vysílání měla veliký účinek. I stokráte ohebraná píseň zněla z přijímače nalaďeného na českou stanici zcela jinak než doma a vřvala se v cizím prostředí hlouběji do mysli posluchačů. Význam českého rozhlasu není zdaleka doceněn a byl mnohem větší, než by se dalo soudit podle obsahu relací. Nepomáhal pouze krátkit chvíle volna, ale spojoval posluchače s domovem. Všichni věděli, že okupanti kontrolovali vysílání, ale stanice Praha, Brno a Moravská Ostrava byly všem neobyčejně blízké.¹⁸

Ne všechny podniky byly ochotny věnovat finanční prostředky na nákup rozhlasových přijímačů. Protektorátní úřady posílaly rádia do táborů, ale nebylo jich nikdy dosti. V prosinci 1942 oznamoval ministr E. Moravec, že zástupci českých dělníků obdrželi prvních padesát rádiových přijímačů. Při této příležitosti Moravec pronesl řeč, v níž poukázal na významné poslání Čechů pracujících v říši v jejich zápase o novou Evropu.¹⁹ Během války bylo posláno českým dělníkům celkem 883 rádiových přijímačů.²⁰ Dostávaly je padesátičlenné skupiny Čechů. Ne všechny sloužily původnímu účelu. Mnozí vedoucí táborů si vzali přijímače do svých pracoven nebo dokonce do bytů. Češi směli často poslouchat jen za přítomnosti důvěryhodného Němce, který rozuměl česky. Tak se staly přijímače v táborech předmětem častých sporů. Zákaz poslechu českého programu se stal jednou z forem trestu. Protože se vyskytovaly případy hromadného poslouchání cizích stanic v táborových místnostech, byl vydán zákaz poslechu jakékoli cizí stanice bez zvláštního svolení táborevých vedoucích. V květnu 1943 vydala německá pracovní fronta příkaz, že přijímače smí obsluhovat jen Němec, aby se zabránilo poslechu ciziny.²¹

Kromě rozhlasu a tisku žádali Češi knihy. V táborových knihovnách, které byly zřízeny péčí DAF, byly pouze německé knihy. Velká část Čechů neovládala cizí jazyk natolik, aby jim německá kniha poskytla zábavu nebo poučení. Česká kniha jim navíc v cizím prostředí připomínala domov, budila v nich víru a naději v lepší budoucnost, ve vítězství pravdy nad násilím a lží. Pokud si někteří brali s sebou z domova knihy, bylo to zpravidla lehké čtení typu Rodokaps, Rozruch, Večery pod lampou apod. Při návštěvách komisí z protektorátu žádal téměř každý český ko-

¹⁶ Český dělník, r. 2, č. 6.

¹⁷ Rozhlas Čechy a Morava začal vysílat 8. 3. 1943 na stanicích Praha, Brno, Ostrava každé pondělí od 20,15 do 21 hod. relaci Pozdravy českým dělníkům. Český dělník, r. 5, č. 10. Od prosince 1942 vysílalo Brno každé druhé pondělí ve 20,45 rozhovory s českými dělníky.

¹⁸ Sledovat vliv českých relací pro nasazené Čechy v Německu by si vyžádalo speciální studii.

¹⁹ AKPR, A 4306/42. Záznam z 23. 12. 1942.

²⁰ SÚA, MPSP-R, k. 827. Zpráva úřadu pro péči o tábory z června 1945.

²¹ Strach z vlivu cizích zpráv byl tak veliký, že i Slováci měli zakázán poslech domácích stanic. Staly se případy, že za poslech slovenských stanic byli slov. dělníci odsouzeni až na 3 léta vězení. SnÚA, MV, k. 1272, č. 182190/40. Berlín, 15. 11. 1940. V červnu 1941 byl tento zákaz zrušen a Slováci mohli poslouchat slov. stanice v uzavřených místnostech. SnÚA, MZ, k. 135. Berlín, 5. 5. 1942.

lektiv knihy. V prosinci 1940 se zúčastnil cesty po Německu i zástupce Svazu českých knihkupců a po návratu poslal několik zásilek knih.²² Prostřednictvím NOÚZ se začaly protektorátní orgány starat o zakládání knihoven všude tam, kde žily větší skupiny českých dělníků. Ministerstvo sociální a zdravotní správy uvolnilo prostředky na nákup knih a sestavovalo z nich větší či menší kolekce. Seznam knih cenzuroval úřad říšského protektora. Například v červnu 1941 byla zaslána do Mnichova malá knihovnička o 76 svazcích, z níž vyřadila censura několik knih, mezi nimi i spisy V. Javořícké. Kolekce obsahovaly spoustu propagandistické literatury, ale i řadu knih nejlepší produkce. Například v knihovně určené pro tábor v Salzgitter a připravené v březnu 1941 byla Homérova *Odyssea*, Erbenova *Kytice*, díla Němcové, Olbrachtova, Baarova, Tolstého, knihy Vachkovy aj. V jiných knihovničkách se vyskytovaly knihy Bassovy, Majerové, Wintra a dalších českých i zahraničních spisovatelů.²³

V Německu existovalo za války ještě několik krajanských spolků, které se v minulosti věnovaly kulturní a osvětové práci mezi českými občany. Jeden z nich, Pokrok v Mnichově, prosil v lednu 1941 kulturní odbor národního souručenství, aby mu poskytl pomoc k doplnění spolkové knihovny. Obsah knihovny byl zastaralý a v letech, kdy do Německa přicházeli zejména mladí lidé, skladba knih už nevyhovovala jejich nárokům a zálibám. Spolek se chtěl stát střediskem českého života ve městě a poskytovat i nasazeným Čechům dobrou zábavu. Ministerstvo sociální a zdravotní správy projevilo ochotu doplnit knihovnu mnichovského Pokroku hodnotnými díly.²⁴ Říšské orgány naopak nebyly nakloněny činnosti krajanských spolků a neposkytovaly jim žádnou podporu.²⁵

Česká veřejnost v protektorátě pochopila touhu spoluobčanů po české knize. Uspořádala sbírky s překvapujícími výsledky. Sešly se tisíce svazků zábavné i naučné literatury, které obohatily knihovny v mnoha táborech.²⁶ Na vánoce 1943 odeslalo ministerstvo školství a národní osvěty do Německa 50 000 svazků, pocházejících převážně z veřejné sbírky. Knihy byly rozděleny do celků po 50 a 100 svazcích a uloženy v plechových skříních. Do konce války odešlo z protektorátu celkem 1 012 takových knihoven.²⁷

Výběr autorů se prováděl v pokročilých letech války mnohem pečlivěji. Z knihoven v protektorátě mizely mnohé tituly. Také v knihovničkách pro české dělníky se již některá díla neobjevila. Zmizely všechny knihy ruských spisovatelů. Nahrazovaly je brožury aktivistických autorů.²⁸ Vedle podobné „literatury“, o níž nikdo nežádal,

²² SÚA, RP, k. 1141, IV-SS-7200. Praha, 17. 12. 1940.

²³ Tamtéž. Také MSP, k. 4064, Záznam z 1. 7. 1941.

²⁴ SÚA, MSP, k. 4064. Přípis spolku Pokrok z poč. ledna 1941.

²⁵ V Hamburku byl krajanský spolek Svornost. Vedl ho za války pan Štěpánek. Vzpomínka J. Kuchaře. Krajanské spolky byly pečlivě sledovány gestapem. Např. v r. 1940 bylo ve Vídni zatčeno několik desítek členů spolku Libuše a obviněno z šíření nepřátelské propagandy v české řeči. SÚA, RP, k. 276. Situační zpráva o menšinách na něm. území v r. 1940. Krajanské spolky byly v r. 1940 ještě v Bochumi, Castrop-Rauxel, Lüne a Herne. Zřejmě nevyvíjely větší činnost. Tamtéž.

²⁶ Např. žáci státního gymnasia v Klatovech odevzdali v únoru 1943 na 150 svazků knih. Z. Rezníček, *Viiv okupace na náš ústav*, str. 145. Výroční zpráva Vrchlického státního gymnasia v Klatovech, 1946/47.

²⁷ SÚA, MPSP-R, k. 827. Český dělník, r. 5, č. 53, 1943.

²⁸ Koncem roku 1944 bylo posláno českým dělníkům do Německa 25.000 kusů brožury *Zánik Varšavy*. SÚA, MŠANO, k. 3647. Praha, 14. 12. 1944. Z brožury Banská Bystrica, kterou napsali J. Scheinost, J. Kožíšek a K. Werner, bylo určeno pro Čechy v říši 10.000 kusů pro

byly z protektorátu posílány ve značném množství i učebnice jazyků, především němčiny.²⁹ Přes záplavu propagandistické literatury, knih Moravcových, Vajtauero- vých, Babulových apod. nechyběly v zásilkách nikdy dobré knihy. Pro výzdobu obytných a společenských místností v táborech darovala česká protektorátní veřej- nost reprodukce obrazů a fotografie. Sešlo se značné množství pěkných věcí, které zdobily příbytky našich občanů a připomínaly jim domov.³⁰ V březnu 1944 nabízelo ředitelství Orbisu, že je ochotno objednat větší počet výtisků knihy „Přítel pracující mládeže“. Všichni odjíždějící do říše ji měli dostat zdarma, aby se cestou mohli bavit jejím čtením.³¹

Česká kniha byla v průběhu války stále hledanější. Počet Čechů v Německu se zvyšoval a bylo mezi nimi více mladých osob s blízkým vztahem ke knize. V měsí- cích totální války se zúžily ostatní druhy zábavy a rozptýlení, a mnozí sahalí po knize, hledající v ní posilu v těžkých chvílích. Ale české knihy neměli všude, a pokud tam byla knihovna, její složení neodpovídalo plně požadavkům čtenářů. Na nedostatek dobré literatury si stěžovali zejména mladí Češi. V jejich kolektivech bylo mnoho vášnivých čtenářů, kteří se sháněli po dobré literatuře.³²

V místech, kde žili Češi, se rozvinula rozsáhlá kulturně osvětová a sportovní činnost. Měla nemalý vliv na české osazenstvo táborů, ale i na příslušníky jiných národů a dokonce na německé obyvatelstvo. Ví se o ní velmi málo. Stručné zprávy v Českém dělníku jsou dokladem o šíři kulturních a sportovních akcí, jimiž žily tisíce českých mužů i žen. Uplynuly již téměř tři desetiletí, ale vzpomínky na diva- delní představení, akademie a sportovní turnaje, které pořádali Češi v táborech i na veřejnosti, se řadí k tomu příjemnému ze života nasazených. Na německém území se ukázalo oprávněným rčení „Co Čech, to muzikant“. Od prvních dnů po příjezdu českých dělníků docházejí z nejrůznějších míst zprávy o českých hudebních souborech. Objevily se kapely různé úrovně. Od několikačlenných souborů až po velké dechové a dokonce džezové soubory. Hudba a česká píseň měly ohromný ohlas u všech našich lidí. Není divu, že i každá náhodná skupinka muzikantů, kte- rá hrála večer na ubikacích, sklízela od kamarádů vřelé díky. České písničky, i nej- lehčí šlágry, byly jednou z významných forem odporu proti bezohlednému okupač- nímu systému. Přinášely posilu i úlevu v temných dnech poroby. Když se vžijeme do psychiky Čechů, kteří byli nuceni žít dlouhé týdny a měsíce vzdáleni od domova, plní stesku, obav o své blízké, strachu z nejbližší budoucnosti, pochopíme, co zna- menal večer na světnici v kruhu kamarádů, při hudbě a písničkách. Nebo ve dnech svátečních, především na vánoce, působila česká koleda, zahraná a zazpí- vaná i neuměle, tak silným dojmem, že málokdo se udržel dojetí. Vzpomínky na podobné chvíle se nikdy nevytratí z myslí těch, kdo je prožívali. Vánoce 1943 trá- vilo mnoho desítek Čechů v Christianstadtě společně. Jejich nálada byla více než špatná. Nemohli odjet domů. Několik dnů před svátky jim bylo sděleno, že je nedostatek vagónů. Rozhodli se oslavit Štědrý večer společně. Zábavní pořad ob-

její neobyčejný propagandistický význam. Tamtéž. Pověřenec německého státního ministra pro péči o tábory, Praha, 28. 12. 1944.

²⁹ Tamtéž. Do Německa bylo posláno 151.944 svazků různých učebnic a naučných brožur.

³⁰ Český dělník, r. 5, č. 11.

³¹ SÚA, MHP, k. 193, č. 5468. Praha, 1. 3. 1944.

³² SÚA, MŠANO, k. 3647. Kriebitzsch, 15. 12. 1944. Do tábora L 12 v Durynsku bylo posláno v prosinci 1944 200 knih.

starala tříčlenná hudba. Zahrála mimo jiné „Nesem vám noviny“ a „Čechy krásné, Čechy mé“. Vyvolala skutečnou vánoční atmosféru.³³

Vánoce byly pro každého, ať byl v Berlíně nebo v Hamburku, ať to bylo v roce 1939 nebo o posledních válečných vánocích 1944, nejsmutnějšími svátky. Poslechněme si líčení vánočních svátků, které trávili mladí studenti u TN v Hamburku roku 1943: „A za týden jsou vánoce. Na světnicích máme na stole vánoční stromek. Malý parčík za školou přišel o pěknou řadu smřčků. Ve sklepích jsme našli skleněné ozdoby. Jarda Naxerů upletl řetězy. Z červeného pijáčku, do jakého se balí pomeranče, a z kousku chleba děláme bonbóny. Všechno to věšime na stromek. Nad každou postelí je připevněna větévka Jehličí, z něhož dýchá ona kořeněná vánoční vůně. Štědrý den připadl na pátek. Dopoledne se šlo ještě do práce. . . . Odpoledne ještě musíme jít škrabat na zítřek brambory. K večeru musíme se obléknout do uniformy a jdeme dolů do sklepa, kde zřídili společenské místnosti a dostáváme nadílku. Pytlík s jablky a sušenkami, každý láhev vína a dva dohromady láhev rumu. Bohužel, posledního využili někteří jedinci potom tak, že se zpili jako zvířata. Na naší světnici jsme si řekli, že nic takového nestrpíme. Sedli jsme si do kroužku kolem stolu a nikoho nenechali stranou, aby nevzpomínal. Rozsvítili jsme si svíčky na stromku a zhasli světlo. Seděli jsme zaraženě kolem a hleděli na stromek. Tisíce myšlenek se vybavovalo v myslí. Tu náhle Tonda přerušil ticho: ‚Tak žádnou melancholii, nebo se mi tady rozbrečíte.‘ Pochopili jsme . . . nejlepší řešení bude, začneme-li zpívat. Nejprve ‚Narodil se‘, pak ‚Čechy krásné‘, ‚Moravo, Moravo‘, ‚Ta naše písnička česká‘. A pak jsme začli ‚Pějme píseň dokola‘ a následovala jedna za druhou. Asi po desáté hodině se na nás přišel podívat Kompanienführer s paní a dcerou, u níž měl Bureš, toť se ví, největší úspěch. Meisterovi se líbilo, že tu není nikdo opilý. Říkáme, že jsme tady všichni študáci. Sedl si u nás a museli jsme mu zazpívat pár našich písní, které se mu líbily. Chvilí jsme se s ním bavili a nakonec povídá fíra, že prý Praha je krásná, že se tam chce příští léto podívat. Na to povídá Pražák Tonda: ‚Jó, my Tě tam přivítáme s klackem.‘ Všichni se hlučně smějeme. ‚Was, was?‘, ptá se honem Němec. Co teď? Bureš ale rychle zvládl situaci a překládá, že prý mu přichystají slavobránu, jen ať přijede. Potlačujeme smích, který vybuchnul, až za ním zapadly dveře. Jsme vzhůru dlouho do půlnoci. Ležíme na posteli, vzpomínám na domov, pak čtu dopis od mámy, plný starosti a smutku. A plný stop po slzičkách. Kluci chtějí spát, zhasím světlo. Světlice tichne, ozývá se pravidelné oddychování.“³⁴

Skupiny českých hudebníků se nespokojily účinkováním pouze v nejužším kruhu svých kamarádů; pořádaly často vystoupení na akademiích, veřejných shromážděních apod. V březnu 1940 se konal v táboře ve Watenstedtu společenský večer, na němž se podílela před mnoha stovkami diváků úspěšně česká kapela.³⁵ V červnu v r. 1943 uspořádali Češi ve Schweidnitz zábavný večer, jehož se účastnilo okolo tisíce diváků. Byli tam cizinci i mnoho německého obyvatelstva. Na večeru recitovali čeští ochotníci verše Wolkrovy a Máchovy a veliký úspěch slavila česká hudba.³⁶ Češi v Genshagenu založili v roce 1941 orchestr, který s velikým úspěchem hrál v mnoha táborech v Berlíně a okolí.³⁷ Ve Štýrsku bylo v činnosti několik vět-

³³ Český dělník, r. 6, č. 2, 8. 1. 1944.

³⁴ Vzpomínka V. Karbusického.

³⁵ Český dělník, r. 2, č. 11, 15. 3. 1940.

³⁶ Tamtéž, r. 5, č. 26, 24. 6. 1943.

³⁷ Tamtéž, č. 36, 2. 9. 1943.

ších i menších kapel různé výkonnosti. Za první polovinu roku 1944 pořádaly 103 koncertů a samostatných vystoupení.³⁸ V Linci byl založen džezový orchestr. Čeští hudebníci v něm měli převahu. Hrál s úspěchem na mnoha místech.³⁹ V Hann-Minden nazvali Češi svůj džezový soubor „Praha“ a hráli na objednávku v jednom hotelu.⁴⁰ Profesionální činnost hudebních těles byla v době totální mobilizace značně podvážena, takže české soubory jen výjimečně a příležitostně vystupovaly ze své role amatérů. České džezové kapely měly značné potíže, protože oficiální nacistická propaganda pokládala džez za zvrácený výplod americké „plutokracie“ a černošských „podlidí“.

Ve volných chvílích navrhovali Češi ochotnická divadelní představení a zábavné akademie. Obětavost stovek divadelních ochotníků a zpěváků, kteří v krátkých hodinách osobního volna, unavení, nevyspalí, se chystali, aby svým kamarádům zpestřili život, si zaslouží nejvyššího uznání. V Německu vznikla řada českých divadelních a pěveckých souborů, které uspořádaly velké množství představení pro krajany i širší veřejnost. Ve velkých střediscích pořádali Češi kulturní večery, jichž se zúčastňovaly stovky diváků. V červnu 1943 se konal velký kulturní večer v Blechhammeru (Blachownia) v Horním Slezsku. Přítomno bylo na 800 osob, mezi nimi i početné skupiny Francouzů a Italů.⁴¹ Čeští zaměstnanci Siemens-Schuckert Werke v Berlíně v roce 1943 založili spolek „Kulturní sdružení českých zaměstnanců Siemens-Schuckert Werke Berlín“. Spolek měl tři oddělení: kulturní, sportovní a divadelní. Byl iniciátorem první velké slavnosti v srpnu 1943. Stovky diváků s velkým zájmem sledovaly hodnotná vystoupení ochotníků.⁴²

Kulturní akce měly i politický význam. Každá zmínka o domově, o významných postavách z dějin apod. vyvolávala touhu po svobodě. Pořady sblížovaly lidi hovořící rozličnými jazyky. Německé orgány neměly v podstatě námitek proti kulturní činnosti, pokud ovšem byla omezena na okruh cizích dělníků, nebyla nepřátelská režimu, a nevybočovala z hranic povolených oficiální kulturní politikou. Na kulturních podnikcích cizích dělníků byli přítomni vždy příslušníci gestapa, nebo jejich donašeči.⁴³ Nebylo zcela bezpečné zazpívat si nahlas písničku, která byla na indexu. V místnostech spojovacího úřadu v Linci si někdy čeští zaměstnanci zazpívali písničky Voskovce a Wericha. Gestapo se to pravděpodobně přičiněním českého donašeče dovědělo a záležitost vyšetřovalo.⁴⁴ V. Karbusický vzpomíná na jednu příhodu ze svého pobytu v Hamburku. Starší stavitel Navrátil jednou v době volna hrál na klavír národní a sokolské písně. Český nadřízený mu sprostě vynadal a hrozil, že jej dá zavřít. Když odešel z místnosti, rozhořčení čeští chlapi začali zpívat „Ta naše písnička česká“. Odrodilec se znovu přihítal a řval, že i ta píseň je zakázána. Stavitel Navrátil byl na týden zavřen.⁴⁵ V roce 1943 uctila skupina českých dělníků památku vzniku Československa v předvečer 28. října slavnostní akademii ve Videňském Novém Městě. Projev měl L. Levita. Koncept projevu někdo zcizil, opsal a odevzdal gestapu. 27. listopadu byl zatčen, vězněn a souzen pro pobuřo-

³⁸ SÚA, MPSP-R, k. 827. Protokol s J. Puklou z pol. června 1945.

³⁹ Tamtéž. Protokol s S. Dolejšem z 2. 9. 1945.

⁴⁰ Český dělník, r. 5, č. 6, 5. 2. 1943.

⁴¹ Tamtéž, č. 30, 22. 7. 1943.

⁴² Tamtéž, č. 28, 8. 7. 1943.

⁴³ SÚA, MPSP-R, k. 827. Výpověď pracovníka župního spojovacího úřadu z léta 1945. V Sasku sledovalo gestapo každé kulturní představení.

⁴⁴ Tamtéž. Protokol s S. Dolejšem, 7. 9. 1945.

⁴⁵ Vzpomínka V. Karbusického.

vání. Jeho kamarádi organizovali podpísovou akci za jeho propuštění. Gestapo Levitu skutečně propustilo.⁴⁶ Tragičtěji skončil VI. Náprstek, příslušník ročníku 1921, který byl nasazen ve Výmaru. Založil hudební těleso a s ním pořádal koncerty české hudby. V roce 1943 hrála jeho skupina v Glasshütte u Drážďan československou hymnu. Náprstek byl zatčen a bez soudu poslán do Buchenwaldu, kde 7. února 1945 zemřel.⁴⁷

Velkého rozmachu dosáhl mezi mladšími Čechy sport, jemuž se věnovalo více lidí, než by tomu bylo za normálních okolností. Největšímu zájmu se těšila kopaná. Fotbalové jedenáctky byly v každém táboře. Protože kopaná byla oblíbená i u ostatních národů, naskytla se nejlepší příležitost pořádat mezinárodní zápasy. Konaly se turnaje o mistra tábora, města a oblasti. Střetávaly se jedenáctky hrající pod hlavičkou Čech, Moravy, Prahy, Brna apod. Zápasy lákaly množství diváků.⁴⁸ Sportovní podniky se odbyvaly dokonce za přítomnosti předních státních představitelů a účasti tisíců fanoušků z mnoha národů. V září 1943 se konala v Berlíně velká sportovní slavnost za účasti dr. Leye. V kopané byli Češi druzí za Holanďany.⁴⁹ Časopis Český dělník přinášel množství zpráv o střetnutích českých fotbalistů. Diváci byli velmi vděční za zábavu. Přibližovaly jim jejich kluby ve vlasti.⁵⁰ Oblíbeným sportem byla odbíjená. Ještě většího jejímu rozmachu bránil nedostatek míčů a sítí. Protektorátní úřadům docházely stále stížnosti na nedostatečnou péči. Jiní cizinci byli podporováni z domova zásilkami sportovního nářadí. Z protektorátu docházelo více slibů než zásilek. Veřejné sbírky ve vlasti neměly valného výsledku, protože sportovní organizace zápasily samy s nedostatkem nářadí, míčů apod. Dokonce i úřad říšského protektora uznal, že je nejvyšší nutné, aby českým příslušníkům byla v tomto směru věnována větší pozornost. Ale až do konce války nedostali zájemci o sport z protektorátu dostatek sportovních potřeb.⁵¹ Také házená byla velmi rozšířená i mezi ženami. Byl však také nedostatek míčů. V zimě se v některých táborech pořádaly turnaje stolního tenisu. Z protektorátu poslali 250 souprav stolního tenisu, ale to zdaleka nestačilo. Chyběly zvláště míčky.⁵²

Význam sportu byl v podmínkách nasazení veliký. Především mladí se věnovali užitéčné zábavě a své volné chvíle netrávili hraním karet a jinými tehdy oblíbenými „zábavami“. Sportovci poskytovali sobě i svým kamarádům rozptýlení tak potřebné po těžké práci. Při sportovním zápolení se seznamovali lidé různých národů lépe než kdekoliv jinde.

V době volna chodili někteří Češi na kulturní a zábavné akce. Byli to v prvé řadě ti, kdo rozuměli dostatečně německy a přinesli si z domova zájem o divadla, koncerty apod. V. Karbusický popisuje dojmy, jaké měl při návštěvě Prodané nevěsty v prosinci 1943 v Hamburku: „Konečně se hlediště ztemnilo a orchestr začal předehtu. Provedl ji, jak se dalo očekávat, technicky čistě. Už zazněly úvodní taktý 1. jednání, rozhrnula se opona . . . zaznělo ‚Proč bychom se netěšili‘ . . . Ale co to? Tohle má být česká vesnice? Ó hrůzo, ty kroje! Směsice cikánských pláští, tyro-

⁴⁶ SÚA, MPSP-R, k. 827. Dopis K. Levita, 4. 6. 1945.

⁴⁷ SÚA, MSANO, k. 833, XXI. výroční zpráva státního gymnasia v Praze 6, za šk. r. 1947/48, str. 7.

⁴⁸ Český dělník, r. 5, č. 15, 9. 4. 1943. Zápas Čechy–Morava mezi mužstvy z továren Junkers ve Vratislavi skončil výsledkem 1:3.

⁴⁹ Tamtéž, č. 39, 23. 9. 1943.

⁵⁰ České slovo, 2. 12. 1943.

⁵¹ SÚA, ŘP, k. 392. Praha, 6. 2. 1944.

⁵² SÚA, MPSP-R, k. 827. Zpráva z června 1945.

láckých sukní, zkrátka českého v tom nebylo nic. Do uší nám byly zvuky naší národní opery, ale nenadchnuly nás, zněly nám cize. Když pak vstoupil sedlák Krušina v Radeckého generálském plášti a Vaška oblékli do lví kůže, jenom vzrostlo naše trpké zklamání. Místo komediantů přijel celý cirkus se cvičenými koníky, a herci pak přidávali vlastní vtipy.“⁵³ V květnu 1944 zahájila cestu za českými dělníky dvě pojezdna kina, která byla poslána z protektorátu.⁵⁴

Už v roce 1939 začaly jezdit do Německa za krajany skupiny českých umělců. Jedním z prvních souborů, který hrál pro české dělníky, byli členové operety jihočeského divadla z Českých Budějovic. V roce 1939 několikrát vystupovali před českým obecním v Linci i jiných rakouských městech. V první prosincovou neděli 1939 hráli v Linci „U panského dvora“ od V. Jirouška.⁵⁵ Od roku 1942 organizovalo zájezdy Moravcovo ministerstvo národní osvěty a umělci byli najímáni a placeni NOUŽ.⁵⁶ Dlouhý zájezd českých umělců byl připraven na počátku roku 1943. Před odjezdem se s nimi rozloučil E. Moravec a přál jim mnoho úspěchů v jejich činnosti.⁵⁷ Mezi členy skupiny byli K. Fink, K. Ctibor, R. Hájek, M. Smíšková, J. Holub a další.⁵⁸ Na desetidenním zájezdu vystupovala skupina na desítkách představení, jichž se zúčastnilo stovky Čechů. Jen v berlínském táboře ve Weissensee bylo na dvou představeních přítomno 750 osob.⁵⁹ V roce 1943 působila v Německu pětičlenná skupina divadelních umělců, jejímiž členy byli F. Paul, F. Hurych, N. Cívková, B. Tolarová a V. Vernerová.⁶⁰ Velikou oblibu si získala vystoupení skupiny R. A. Dvorského a B. Briena. Účinkovala mimo jiné v průmyslových střediscích v okolí Lipska a Halle.⁶¹ Častými a vítanými hosty byli Lišáci, V. Hrubá a I. Zemánková.⁶²

Na české umělce se těšili všichni, kteří chtěli po delší době slyšet z jeviště český jazyk a českou píseň v podání známých zpěváků. I největší sály, které byly k dispozici ve velkých městech, byly předem vyprodány. V lednu 1943 zaplnilo na 2000 diváků sál berlínského pivovaru do posledního místečka a přijalo program V. Hrubé z Tylova divadla, D. Živojnoviče, harmonikářského dua Brych-Nejdková, konferenciéra F. Neumanna a dalších s bouřlivým potleskem.⁶³

Zájezdy do vzdálených oblastí v Německu, kde se hrálo v táborech, někdy ve velmi primitivních podmínkách a kde hrozilo stále nebezpečí leteckých útoků, pochopitelně příliš nelákaly. Proto vedle významných umělců se hlásily někdy soubory i jednotlivci podprůměrní, zlákaní slušnými honoráři.⁶⁴

Pořady byly připraveny pro nejširší vrstvy diváků. Velkou část programu zabírala lehká a taneční hudba. Tu a tam však přijel i umělec s náročným programem.

⁵³ Vzpomínky.

⁵⁴ Český dělník, r. 6, č. 18, 4. 5. 1944.

⁵⁵ Tamtéž, r. 1, č. 1, 8. 12. 1939.

⁵⁶ SÚA, ŘP, k. 1084. Praha, 6. 12. 1943. Přípis Frankův. Německá pracovní fronta refundovala NOUŽ náklady za zájezdy.

⁵⁷ Český dělník, r. 5, č. 3, 15. 1. 1943.

⁵⁸ Archiv ROH, NOUŽ, neuspořádané spisy. Zpráva o revizi účtů ze zájezdů skupiny umělců do Německa poč. r. 1943.

⁵⁹ Český dělník, r. 5, č. 4, 22. 1. 1943.

⁶⁰ SÚA, ŘP, k. 1084. Zpráva německého státního ministra, 6. 12. 1943.

⁶¹ SÚA, MPSP-R, k. 827. Protokol s A. Löffelmannem, červen 1945.

⁶² Český dělník, r. 5, č. 2–4.

⁶³ Tamtéž, r. 5, č. 3, 22. 1. 1943.

⁶⁴ AKPR, A 1242/43. Záznam o návštěvě referenta presidentské kanceláře u ostravských kulturních pracovníků v r. 1943.

Například v březnu 1943 konal v Innsbrucku koncert houslový mistr Váša Příhoda.⁶⁵ Za českými dělníky se rozejely i amatérské skupiny. V létě 1943 navštívila Čechy ve Vídni ochotnická divadelní skupina z Olomouce, která pro ně hrála národopisnou hru „Moravičko milá“.⁶⁶

Značný počet Čechů si potřeboval doplnit znalosti němčiny. Politické poměry pramálo zvýšily sympatie k jazyku okupantů, avšak životní nutnost byla silnější než city. Kdo ovládl jazyk, mohl se domluvit na pracovišti i mimo ně. Byl ušetřen nepříjemností ve styku s německým obyvatelstvem, s úřady i institucemi. Tisíce Čechů si doplňovaly znalosti němčiny bez ohledu na postoj k politickým událostem. Dostalo se jim podpory i od orgánů v protektorátě.

V roce 1943 byli tam získáváni učitelé němčiny pro krajany na říšském území. Byli vybíráni mezi učiteli, penzisty apod.⁶⁷ V průběhu roku 1943 se konalo několik kursů pro budoucí učitele německého jazyka. Nebylo snadné vyhledat dostatečný počet schopných osob, které by se hodily pro tuto funkci. Málokdo měl také zájem vyměnit místo v protektorátě za nebezpečné zaměstnání kdesi daleko v Německu. Školské orgány musily použít předpisů o služební povinnosti a posílat na tato místa školské zaměstnance.⁶⁸ Od roku 1943 se konaly ve městech s početnějšími skupinami Čechů kursy německého jazyka: například v Hagenu, Grünbergu, Vratislavi, Glogau, Saské Kamenici, Markstädtu, Hildesheimu, Nordhausenu, Nordheimu, Sangerhausenu a jinde.⁶⁹ U fy Rheinmetall Borsig AG ve Vratislavi byl počet účastníků kursu 200 osob.⁷⁰ Protože poměry se rapidně zhoršily, upadala úroveň i pravidelnost kursů. Výsledky nebyly všude stejně dobré.⁷¹ NOÚZ poslala učebnice a slovníky pro frekventanty kursů.⁷²

O příslušníky spřátelených států pečovaly zastupitelské úřady. Češi byli v obtížnějším postavení. Ještě na počátku války přijímalo vyslanectví protektorátu v Berlíně stížnosti českých dělníků a snažilo se je vyřizovat. Pokud se vyslanectví obracelo na vyšší říšské orgány, činilo tak prostřednictvím úřadu říšské kanceláře. V roce 1941 sdělovalo protektorátní vyslanectví, že je ve styku s tisíci českých dělníků.⁷³ Ale postavení protektorátních diplomatických zástupců bylo velmi slabé. Nemohli zasahovat do záležitostí, v nichž se angažoval úřad říšského protektora. Ani mezi Čechy na říšském území nevbuzoval tento orgán valný respekt a důvěru.⁷⁴ Češi adresovali své stížnosti ve zdrcující většině úřadům v protektorátě, zejména ministerstvu sociální a zdravotní správy, presidentské kanceláři, odborové ústředně a také okupačním úřadům, popřípadě některým vysoce postaveným osobnostem. Zejména ministerstvo sociální a zdravotní správy vyřizovalo až do své

⁶⁵ Český dělník, r. 5, č. 14, 2. 4. 1943.

⁶⁶ Tamtéž, č. 29, 17. 7. 1943. Byl to údajně první ochotnický divadelní soubor, který navštívil své krajany.

⁶⁷ 16. 3. 1943 bylo proto pozváno 39 penzistů ze statistického úřadu. Jen 4 z nich se přihlásili dobrovolně. SÚA, MŠANO, k. 3647. Praha, 20. 3. 1943.

⁶⁸ Koncem r. 1943 bylo jen z pražského obvodu posláno do Německa 22 učitelů. Tamtéž, Zemský školní úřad Praha. Výkazy z prosince 1943.

⁶⁹ Tamtéž. Přípis německého státního ministra. Praha, 16. 12. 1943.

⁷⁰ Tamtéž. Zpráva učitele němčiny z konce r. 1943.

⁷¹ Tamtéž. Přípis německého státního ministra. Praha, 16. 12. 1943.

⁷² Český dělník, r. 5, č. 14, 2. 4. 1943. V dubnu 1943 odesláno 10.000 svazků slovníků do táborů v Německu.

⁷³ SÚA, MSP, k. 4064. Berlín, 29. 3. 1941.

⁷⁴ Žádost skupiny čes. dělníků v Berlíně, aby si mohli založit svou odborovou organizaci, která by byla pod říšskou ochranou. Memorandum podepsal „Svaz českých dělníků Protektorátu Čechy a Morava pracujících v říši“. Tamtéž. Berlín, 3. 3. 1941.

reorganizace celkem pečlivě dlouhou řadu stížností a žádostí. Nedosáhlo vždy uspokojivých výsledků a péče o vzrůstající počet Čechů na dálku byla zcela nedostatečná. Ani komise, které čas od času navštěvovaly početnější skupiny protektorátních příslušníků a přesvědčovaly se o jejich životě, nemohly poskytovat účinnou pomoc. Nebylo to technicky ani možné.

Německé orgány nezůstávaly lhostejné k velikému počtu všelikých problémů, které vyvstaly z přítomnosti značného počtu Čechů. Nebyla vymezena přesná kompetence pro řešení různých sporných záležitostí, které se konec konců objevily u všech cizích příslušníků. V letech 1941–1942 byly všechny otázky spojené s péčí o cizí dělníky svěřeny německé pracovní frontě. U této organizace byla zřízena tzv. českomoravská spojovací ústředna se sídlem v Berlíně.⁷⁵ V Berlíně a postupně v dalších velkých městech byly založeny župní spojovací správy, jejichž úkolem byla všestranná péče o protektorátní příslušníky. Orgány NOÚZ obsadily v úzké spolupráci s úřadem říšského protektora a ministerstva hospodářství a práce tyto orgány českými zaměstnanci.⁷⁶ V roce 1943 působily spojovací správy v Berlíně, Vídni, Linci, Hannoveru, Vratislavi, Drážďanech, Mnichově, Liberci, Magdeburgu, Štýrském Hradci, Katovicích a v Norimberku.⁷⁷ V dalším roce byly ustaveny například ještě v Bochumi, Halle, Gdaňsku a ve Výmaru.⁷⁸ Na župní spojovací správy se mohli Češi obracet se svými stížnostmi a jinými záležitostmi. „Český dělník“ několikrát upozorňoval na nově vzniklé instituce.

U německé pracovní fronty v Berlíně byly zřízeny obdobné orgány i pro další národy.⁷⁹ Úkoly župních spojovacích správ byly rozmanité. V letech totální války se množily případy tvrdého postupu zaměstnavatelů, životní podmínky se horšily, žádosti o dovolenky zůstávaly nevyřízeny. Postižení se obraceli s žádostmi o pomoc na důvěrníky spojovacích úřadů. Jejich českým zaměstnancům nechyběla dobrá vůle, ale nedařilo se jim vždy pomáhat účinně svým krajanům. Podléhali příliš nadřazeným orgánům německé pracovní fronty. Němečtí funkcionáři DAF znemožňovali účinnou práci českých pracovníků, nebo ji aspoň silně omezovali.⁸⁰ U mnoha úřadů a institucí směli zasahovat ve prospěch českých dělníků pouze němečtí funkcionáři DAF.⁸¹ Ochrana protektorátních příslušníků byla tudíž problematická. Češi, kteří ji měli vykonávat, neměli prostředky, ani dostatek pravomoci a byli odkázáni na blahovůli nadřazených německých orgánů. Slovenští kolegové byli ve výhodnějším postavení, protože měli za sebou ještě své diplomatické úřady, které jim poskytovaly právní záštitu. Drtivá většina zaměstnanců spojovacích správ se snažila pomáhat podle možností svým krajanům. Jen jedinci se zpronevěřili a dali se do služeb německých bezpečnostních orgánů. Podle zprávy čestného soudu zřízeného po válce u úřadu, jenž likvidoval bývalou úřadovnu pověřence pro péči o tábory a zákopové práce, byly do srpna 1945 předány k soudnímu stíhání jen

⁷⁵ AKPR, A 4196/42. Záznam z 16. 12. 1942.

⁷⁶ V r. 1943 byl vedoucím spojovacího úřadu v Berlíně u DAF Fr. Prokop. Postupně vznikla řada spojovacích župních správ, zpravidla v sídlech žup. Německým nadřazeným českomoravské ústředny u DAF byl Kurt Knabe. SÚA, MPSP-R, k. 827. Protokol s Fr. Prokopem. Praha, 8. 6. 1945.

⁷⁷ Archiv ROH, NOÚZ, nezařazený materiál. Pozn. z r. 1943.

⁷⁸ SÚA, MPSP-R, k. 827. Protokol s Fr. Prokopem. Praha, 8. 6. 1945.

⁷⁹ Slovinci měli např. již od r. 1941 svého pověřence u DAF. V r. 1942 vznikl tzv. Úřad ochrany robotníkův zo Slovenska, a to v Berlíně. V sídlech žup byly spojovací úřady s pod. úkoly jako pro protektorátní občany. Slovenský týždeň, r. 2, č. 26, 1941.

⁸⁰ SÚA, MPSP-R, k. 827. Protokoly se zaměstnanci župních spojovacích správ.

⁸¹ Tamtéž. Protokol s J. Henigem.

čtyři osoby, které byly podezřelé z nečestného chování, popř. ze spolupráce s gestapem.⁸²

Představitelem protektorátních úřadů při styku s Čechy na německém území byl od roku 1942 pověřenec K. H. Franka ing. Seiboth. Mimo jiné řídil i činnost českých zaměstnanců u DAF, ať už v berlínské ústředně či v župách.⁸³ Všechny stížnosti Čechů mu byly postupovány a ing. Seiboth podle uvážení zakročoval.⁸⁴ Byl bezesporu velmi schopným funkcionářem okupačního režimu a měl nemalý vliv na záležitosti pracovního nasazení, zvláště v posledních fázích války, kdy mu byli podřízeni zákopníci. Sledoval činnost spojovacích správ na německém území a zvláštní pozornost věnoval jejich českým zaměstnancům. Pokoušel se mezi nimi získat své důvěrníky.⁸⁵

Koncem války se začala z protektorátu, díky iniciativě ing. Seibotha a ministra E. Moravce, rozvíjet propagandistická ofenziva. Do Německa jezdili známí i méně známí řečníci, kteří na shromážděních hovořili hlavně na téma „Konečné vítězství Německa“, „Chaos a anarchie bolševismu“ apod. Takováto politická práce nebyla nikdy lehká a na konci války byla více než beznadějná. Na schůzích ve velkých táborech byly projevy a argumenty i nejobratnějších aktivistů přijímány českými dělníky odmítavě a s posměchem. Například jeden z řečníků hovořil počátkem roku 1945 na několika shromážděních v Berlíně. Hlásil do Prahy, že nálada Čechů k jeho vývodům byla nejen nedůvěřivá, ale přímo nepřátelská. Drtivá většina Čechů měla prý velkou radost z postupujících bolševických hord. Při projevu v Argus Werke o životní nutnosti českého národa bránit Evropu spolu s národem německým se ozývaly výkřiky nevole. Řečník označil své krajany za bolševickou bandu.⁸⁶ V Sudetách přesvědčoval Čechy známý funkcionář Kuratoria Pipota, ale jeho projevy vyzněly zcela naprázdno. Počátkem roku 1945 odjela do Německa celá skupina politických řečníků, kteří měli působit ve Slezsku, Sasku, Durynsku a v Berlíně.⁸⁷ To se už ze všech stran vraceli naši lidé do protektorátu, aby přečkali konec války doma. Protektorátní propagandisté sami již ztratili poslední špetky naděje na obrátě situaci.

Češi mohli trávit volné chvíle v táborech i mimo ně. Válka znemožnila turistické poznávání cizích krajín a tak nucený pobyt ve vzdálených oblastech tuto ztrátu aspoň zčásti nahrazoval. Není divu, že mnoho Čechů využívalo každé volné chvíle k výletům do okolí míst, kde pracovali. Pohled na zničená města, zejména v posledních válečných letech, nebyl povzbuzující, ale všude zůstalo ještě dostatek zajímavostí, aby návštěvník zapomněl chvíli na současnost a vryl si do paměti obrazy přírodních i kulturních krás válečného Německa.⁸⁸

Válečný život byl neúprosný. Dělník, pracující 10 až 12 hodin denně, bez pořádného jídla, v noci zaháněný do krytu a ráno nevyspalý nastupující do směny, neměl často náladu ani na sport, ani na kulturu, nebo na učení cizím jazykům. Nejistota z nejbližší budoucnosti dávala za pravdu těm, kdo chtěli užít všeho, dokud ještě žili, dokud jim to nepřekazila zbloudilá střepina bomby. Také široké masy německého obyvatelstva zachvátil neoddělitelný průvodce válek, morální

⁸² Tamtéž. Praha, 22. 8. 1945.

⁸³ Tamtéž.

⁸⁴ Tamtéž. Přípis Seibothův, 3. 11. 1944.

⁸⁵ Tamtéž. Protokoly. Seiboth plnil své úkoly s obrovskou pečlivostí.

⁸⁶ Tamtéž. Praha, 22. 2. 1945.

⁸⁷ SÚA, MHP, k. 392, č. 5467. Berlín, 18. 1. 1945.

⁸⁸ Vzpomínka J. Kuchaře, V. Karbusického aj.

úpadek. Mnohý český muž či žena podléhali lákadlům alkoholu, hazardním hrám a nespoutanému sexu. V táborech zřizovaly německé orgány veřejné domy pro cizí dělníky, aby ochránily německé ženy od nežádoucích cizinců.⁸⁹ Na každém kroku se setkávala česká mládež s projevy hlubokého úpadku morálky. Život v kolektivech složených z lidí různých morálních kvalit vytvářel atmosféru tolik protikladnou od domova. Mladí chlapci a děvčata se seznamovali s válečným životem v plné jeho nahotě, čekaly je zkušenosti obdobné té, o níž píše jeden mladý student ve své vzpomínce z Hamburku: „Při jedné z takových toulek nedaleko centra města poblíž přístaviště narážíme na uzavřenou ulici, ne barikádou nebo závalem, ale vraty. Označení na tabuli zakazuje přístup dětem. Při chvílce pozorování zjišťujeme, že se jedná o místo dosti frekventované, a proto jsme se odvážili i my vstoupit do železných vrat. Co jsme viděli, bylo neuvěřitelné. Malé, nanejvýš jednopatrové domečky. Velké výkladní skříně s obsahem svlečených nebo málo oděných žen, v každém výkladu po čtyřech až šesti. Vlastní ulička lásky byla dlouhá asi 300 metrů, frekvence veliká oběma proudy. Srovnávali jsme ji se sedleckou poutí u Kutné Hory. Ano, šlo o trh, a to ještě ne nejdražšího zboží. K našemu překvapení jsme zjistili, že tomuto obchodu se propůjčila i jedna Češka.⁹⁰

⁸⁹ PA Chemické závody Litvínov, neuspořádaný materiál. Zprávy z r. 1942. Fr. Hejl, Z boje za svobodu. Sb. Vám poděkování a lásku vám. Brno 1960, str. 23. Také StA Zámorsk, Landrát Vrchlabí, Pol. 301, Reichswirtschaftskammer, Berlín, 22. 9. 1941.

⁹⁰ Vzpomínka J. Kuchaře.